

FERHAD-PAŠA SOKOLOVIĆ (1530–1590) I NJEGOV VAKUF

Muhedin SPAHIĆ

UDK 929 Sokolović F.
94(497.6 Banja Luka)“15”

SAŽETAK: Ferhad-paša Sokolović za Banju Luku slovi za njenog utemeljitelja i prvi joj udara temelje urbanog razvoja. On, Ferhad-paša Sokolović, Banju Luku, tadašnje sjedište Bosanskog ejaleta, u svojstvu dobrotvora, pored vakufa i graditeljske cjeline s Ferhadijom džamijom kao centralnim objektom, uspostavlja prve obrazovne, kulturne i društvene ustanove u Banjoj Luci.

Ferhad-pašina vakufnama je rodni list Banje Luke koja nam nudi podatke o vremenu kada su u Banjoj Luci izgrađene prelijepa Ferhadija džamija, sahat-kula, objekti obrazovnog, kulturnog, društvenog i socijalnog karaktera i prve “moderne” saobraćajnice.

Pri izradi ovog rada korištena je analiza sadržaja kao istraživačka tehnika prikupljanja podataka iz sekundarnih izvora: knjiga, časopisa, novina, radija, televizije i sl. Predmet analize sadržaja su i primarni izvori o Ferhad-pašinom vakufu u Banjoj Luci, odnosno arhivska građa sadržana u dokumentima, vizuelnim, auditivnim i audio-vizuelnim izvorima podataka.

Ključne riječi: vakuf, vakufnama, Ferhad-paša Sokolović, Banja Luka

1. Uvod

Banja Luka ima bogato vjersko, kulturno i historijsko naslijeđe čiji kreatori u javnom diskursu zaslužuju više prostora. Svaki intelektualni napor koji ima za cilj da ukaže na važnost naših naslijeđa u Banjoj Luci zaslužuje strogu pažnju. Pogotovo je to važno danas, uzmemo li u obzir činjenicu da je svaki trag i vjerskog, određenim dijelom kulturnog, a i historijskog bošnjačkog bića bio “zatrpan” u našoj ne tako davnoj prošlosti. Stavljanjem na marginu značajnih muslimanskih ličnosti u Banjoj Luci, što je pak permanentna namjera određenih centara moći, stvara se prostor da na površinu u javnosti isplivaju ličnosti koje nam se serviraju, a nisu dio nečega što je odrednica našeg identiteta. Naš identitet

određuju vjera, nacija i kultura. Banja Luka baštini plejadu veoma značajnih ličnosti koje su ostavile trag ne samo u podneblju ovog dijela Bosanske krajine, nego i šire. Upravo, jedna od značajnih ličnosti za Banju Luku dakako jeste Ferhad-paša Sokolović.

Ferhad-paša Sokolović porijeklom je iz Bosne. Njegov životni put i dužnosti koje je obavljao veoma su bitni i oni mu, pored odgovornosti koje su nosili sa sobom, otvaraju mnoštvo mogućnosti za promišljanje i djelovanje. Njegovi uspjesi kao diplomate, vojnog stratega i dobrotvora, Banjoj Luci daju urbani razvoj, a stanovništvu, praćenjem njihovih potreba, olakšavaju svakodnevni život.

Ovdje ćemo se osvrnuti na biografske podatke Ferhad-paše Sokolovića, na njegovo porijeklo, funkcije

koje je obnašao i njegov vakuf, s posebnim akcentom na dobra koja je iza sebe ostavio u Banjoj Luci. Prezentirat ćemo njegovu vakufnamu, koja svjedoči da je Ferhad-paša Sokolović jasno utvrdio pravce vjerskog, ekonomskog i obrazovnog kretanja Banje Luke. Ono što je tada Ferhad-paša Sokolović uradio u Banjoj Luci naprosto je jedan ogroman podvig koji u ontološkom smislu znači civilizacija.

2. Biografija Ferhad-paše Sokolovića (1530–1590)

Kao što je slučaj i s mnogim drugim ličnostima, podaci o rođenju i o najranijoj mladosti samog Ferhad-paše do sada su nepoznati. Vjerovatno je i on, prema instrukcijama svog

rođaka Mehmed-paše Sokolovića, devširmom iz Bosne, na osmanski dvor prispio veoma mlad. S obzirom na to da je ubijen 1590. godine u punoj muževnoj dobi, pretpostavlja se da je rođen između treće i četvrte decenije 16. stoljeća. (Pelidija, 1991)

Ferhad-paša potječe iz ugledne porodice iz istočne Bosne, koja je svojevremeno dala niz velikih državnika i vojskovođa. Rođen je u selu Sokolovići kod Rudog, općina Višegrad, od oca Rustem-bega. Stariji mu brat Derviš-paša bijaše veliki vezir, koji je kasnije pri osvajanju Georgije poginuo kao beglerbeg od Dijari-Bekra, a drugi brat Ali-beg bio je pakračko-cerlički sandžak-beg i poginuo je pri padu Ostrogona. (Škapur, 1967)

Po dolasku Ferhad-bega Sokolovića na funkciju sandžak-bega Bosanskog sandžaka 1573. godine, izvršena su nova osvajanja teritorija preko rijeke Une. Ove Ferhad-begove osvajačke akcije bile su u skladu s namjerama Porte da proširi granice Osmanskog carstva ka sjeverozapadu. U tom periodu, potreba za jačim i razvijenijim birokratskim aparatom nagnala je oslabljenu centralnu vlast da provede izvjesne državne reforme. U sklopu tih reformi, pojavila se i potreba da se obrazovanjem jedne velike osmanske administrativne jedinice u ovom dijelu Carstva uklješete s dvije strane neprijateljskim državama, Habsburškom monarhijom i Mletačkom republikom. Novoformirana administrativna jedinica bila je Bosanski ejalet, koji je osnovan 1580. godine izdavanjem Bosanskog, Hercegovačkog, Kliškog, Pakračkog i Krčkog sandžaka iz Rumelijskog, te Zvorničkog i Požeškog iz Budimskog ejaleta. Za prvog beglerbega Bosanskog ejaleta imenovan je Ferhad-paša Sokolović, dotadašnji bosanski sandžak-beg. On je pod svojom upravom držao područje veće nego ijedan bosanski kralj. U sklopu Bosanskog ejaleta nalazili su se prostori od Šapca do mora i od Zvečana do Virovitice. (Šabanović, 1982)

Ovaj pregled stanja na teritoriji koja će 1580. godine zvanično biti ujedinjena u novu administrativnu

jedinicu pod nazivom Bosanski ejalet, sačinjen je na osnovu postojećih saznanja u našoj historiografiji. Elma Korić navodi da je preispitivala neka od ovih ustaljenih mišljenja, te došla do zaključka da je u vrijeme Ferhad-paše Sokolovića izvršeno još mnoštvo drugih administrativnih promjena. (Korić, 2015)

Prema Pečeviji (2000), nakon završenog obrazovnog procesa na osmanskom dvoru, prva značajna funkcija na koju je Ferhad postavljen bila je funkcija *ulufedžibaša* (tur. *Ulufeciibaşi* – zapovjednik lahke konjice).

Kako ćemo kasnije i vidjeti, Ferhad-beg je postao kliški sandžak-beg (1566–1573), a Kurd-beg hercegovački sandžak-beg ubrzo nakon Sigetske bitke, dok je Hasan-beg nešto kasnije postavljen za sandžak-bega Smedereva. Budući da su njih trojica bili i kasnije bliski prijatelji, saradnici i suborci, a povrhu toga ih je vezivalo i krvno srodstvo, sasvim je realno pretpostaviti da su bili zajedno i u navedenom boju 1566. godine. Nije isključeno da su upravo zasluge u tom boju, a ne samo i isključivo rodbinske veze, doprinijele tome da Ferhad-beg bude unaprijeđen s funkcije *ulufedžibaše* na odgovornu poziciju sandžak-bega Kliškog sandžaka. (Korić, 2015)

Ferhad-beg je imao značajnu ulogu u Kiparskom ratu (1570–1573). Također, on je i u toku 1571. godine nastavio s konstantnim vojnim akcijama s teritorija pod svojom upravom ka mletačkim posjedima u dalmatinskom zaleđu. Ferhad-beg je izvojevao pobjedu u budačkom boju 1575. godine. (Korić, 2015)

Od 1573. do 1580. godine, Ferhad-beg Sokolović je bio bosanski sandžak-beg. On je to postao još početkom 1573. godine, a ne tek 1574. godine, kako je do sada u literaturi navođeno. Ovo potvrđuje i jedna naredba s Porte, iz marta 1573, naslovljena na bivšeg kliškog, aktuelnog bosanskog sandžak-bega, njegovu ekselenciju Ferhad-bega. Beratom od 24. redžeba 988./ 5. septembra 1580. godine, dotadašnji bosanski sandžak-beg Ferhad-beg postavljen

je za bosanskog beglerbega s titulom paše i dodijeljen mu je prihod 800.083 akče. (Korić, 2015)

Hammer piše o ubistvu Ferhad-paše kao posljedici pobune janjičara: “Posada Budima i Pešte je digla bunu zbog šestomjesečnog zaostajanja s isplatom, ubila namjesnika Ferhada i ista sudbina bi zadesila i defterdara da nije pobjegao (...) Temišvarski paša Mustafa prebačen je u Budim, a za istragu su bili poslani jedan mu-teferika i čauš koji su pronašli krivice. Trideset petero su objesili za primjer drugima, a više aga je smijenjeno. Godinu potom je Mehmed-paša, sin velikog vezira Sinana, postao budimskim namjesnikom.” (Korić, 2015)

Osim kao uspješni vojskovođa, strateg i diplomata, Ferhad-paša Sokolović istovremeno se dokazao i kao veliki vakif, te pokrovitelj obrazovanja i umjetnosti. Dolaskom Ferhad-bega na funkciju sandžak-bega Bosanskog sandžaka, započeta je nova faza u izgradnji i razvoju nekoliko gradova (Banja Luka, Zemunik, Hrvace¹) na teritoriju ovog, ali i susjednih sandžaka. U tom smislu, naročito je značajan njegov doprinos razvoju kasabe Banje Luke kao sjedišta Bosanskog sandžaka, a zatim i Bosanskog ejaleta. U Banjoj Luci, ali i mnogim drugim gradovima Osmanskog carstva, Ferhad-paša je dao da se izgrade brojni sakralni i profani objekti. Povodeći se za primjerom ovog dostojanstvenika, i njegovi rođaci, te bliži saradnici ali i ostali imućniji pojedinci, također su ulagali sredstva u izgradnju infrastrukture u Bosanskom ejaletu, i to izgradnjom infrastrukture kako Banje Luke, tako i mnogih drugih gradova. (Korić, 2015)

U skladu s osvajačkim planovima Osmanlija, posebno nakon osvajanja izvršenih u Slavoniji, dotadašnji glavni grad sandžaka, Sarajevo, postaje isuviše udaljen od sjevernih i sjeverozapadnih granica ove pokrajine, tako da se sjedište sandžaka premješta u Banju Luku. S obzirom na to da je mnoštvo raznovrsnih podataka koji svjedoče o

¹ Hrvace je općina u Hrvatskoj, Splitsko-dalmatinska regija.

razvoju Banje Luke u ovom periodu, vidimo da je intenzivna graditeljska aktivnost u Banjoj Luci započela još u vrijeme bosanskog sandžak-bega Sofi Mehmed-paše. On je, najvjerovatnije upravo zbog geostrateškog položaja grada, oko 1554. godine za novo sjedište sandžaka izabrao Banju Luku. Samim tim, morao je imati rezidenciju u ovome gradu kao i popratnu administraciju. Najčešće je upravo ovaj, administrativni moment, pozitivno djelovao na urbani, privredni i kulturni razvitak gradova koji su postali sjedišta sandžakbegova i beglerbegova. (Handžić, 1994)

Također, postoje pretpostavke da je i Ferhad-paša Sokolović, prvi beglerbeg Bosanskog ejaleta, bio beктаšija. Kao dokaz za to navodi se da je na Ferhad-pašinom mezarju bila karakteristična čalma na dvanaest buruma (ovoja) kakvu su nekada nosili derviši beктаšije. (Bejtić, 1953) Međutim, to samo po sebi ne može biti dokaz da je Ferhad-paša bio beктаšija. Prema odredbama njegove vakufname, osobi koja jedanput u tri mjeseca opere turban s turbeta, bila je obaveza isplatiti 5 akči. (Vakufnama, 1985)

To znači da je, godinama nakon Ferhad-pašine smrti, službenik ovog ili onog tarikatskog reda nakon pranja tkanine, mogao omotati turban na mezarju u turbetu. Iako, dakle, ne možemo tvrditi da je Ferhad-paša Sokolović bio sljedbenik nekog konkretnog tarikata, na osnovu nekih drugih pokazatelja vidimo da je bio veliki simpatizer sufijskog učenja. Naime, on je u svojoj vakufnami planirao izgradnju tekije u Banjoj Luci. Interesantno je napomenuti da je za izgradnju tekije i kompleksa oko nje u Banjoj Luci bio inspiriran Gazi Husrev-begovim kompleksom u Sarajevu, što vidimo iz njegove vakufname: "Kada se opet sakupi višak od

vakufskih dobara i bude ga dovoljno, rekao je vakif neka se izgradi imaret, zavija i ostali za njih potrebni objekti, neka se plate i izdaci onako kako je to (učinjeno) kod vakufa merhum Gazi Husrev-bega u zaštićenom Sarajevu". (Vakufnama, 1985)

Samo u Banjoj Luci u periodu od 1579. do 1587. godine, Ferhad-paša je dao da se izgradi više od 216 javnih objekata. O objektima koje je sagradio kao i onima čije je prihode namijenio njihovom održavanju, saznajemo prvenstveno iz sačuvanih prepisa njegove vakufname koja je legalizirana u drugoj dekadi safera 995./21–30. januara 1587. godine.² Također, postoje i faksimili prepisa vakufname iz hronike Envera Kadica, koji se nalaze u arhivi Muzeja Bosanske krajine u Banjoj Luci i Muzeju Kozare u Prijedoru. (Škapur, 1967) Vakufnama se i danas nalazi u ovom Muzeju, odnosno, danas Muzeju Republike Srpske u Banjoj Luci i u Muzeju u Prijedoru.

3. Vakufnama Ferhad-paše Sokolovića

Da bi osigurao stoljetno trajanje ovih objekata, odredio je uvjete njihovog korištenja, održavanja i čuvanja vakufnamom, napisanom mjeseca safera 995. h.g. (između 21. i 30. januara, 1587), koju je, pored sekretara divana Sebzije, tekstopisca ovog dokumenta, potpisao veliki broj svjedoka viđenih i uglednih ljudi tadašnje Banje Luke. Već u to vrijeme, Banja Luka je bila središte Bosanskog ejaleta koji je osnovan 1580. godine, čijim je prvim beglerbegom imenovan Ferhad-paša.³

Biografija Gazi Ferhad-paše Sokolovića rasvjetljava njegove životne tokove, a vakufnama/vakufija nam rasvjetljava njegovo djelo koje je pretočio

u trajno dobro kojim se ljudi koriste od vremena kada je on hodio Banjom Lukom, pa sve do danas.

Vakufname su zvanične isprave – zavještajnice raznih dobara koja se na tačno određen način darivaju od vlasnika u određene dobrotvorne ili općekorisne svrhe. (Fajić, 1983)

Uloga vakufa u privrednom i kulturnom životu i razvitku pojedinih naših mjesta u prošlosti bila je velika. "Vakufname, kao historijski dokumenti, daju nam dragocjene podatke za izučavanje raznih pitanja iz mnogih grana nauke. One sadrže mnoge podatke za historiografiju gradova, za migraciju stanovništva, za topografiju, za ekonomsku i kulturnu historiju uopće. Pružaju nam mogućnost da upoznamo nastajanje naselja, varoši, kvartova i mahala, kao i probleme koncentracije raznih zanatskih i trgovačkih djelatnosti. Vakufname nas dalje upoznaju s unutrašnjom strukturom društva u našim krajevima, s ekonomskim uvjetima društvenih klasa, zatim vrijednošću novca, prirodom različitih poreza i s visinom zakupa i kirije. U vakufnamama i vakufskim obračunima nalazimo dosta podataka iz kojih se može obavijestiti i saznati kako su živjeli obični ljudi, zanatlije, mali trgovci i naročito seljaci, o čemu inače ne nalazimo mnogo podataka na drugim mjestima (npr. u hronikama)." (Dobrača, 1976)

Među podignutim vjersko-prosvjetnim objektima, na prvom mjestu se spominje najljepši spomenik među njegovim zadužbinama, džamija Ferhadija. Ova džamija podignuta je na prostoru između potoka Crkvine i rijeke Vrbas, u nekadašnjem Donjem Šeheru. Ona je predstavljala najvredniji arhitektonski spomenik islamske kupolne bogomolje razvijenog tipa na našem tlu. (Andrejević, 1984)

O Ferhadiji kao arhitektonskom djelu, s obzirom na njenu ljepotu i važnost, kod nas se relativno malo pisalo. No, još u vrijeme njenog dovršavanja, pjesnik Sipahi označava je kao *velebnu bogomolju*, a Evlija Čelebi je u svom *Putopisu* još 1660. godine okarakterisao džamiju *poput carske*.

² Nekoliko prepisa navedene vakufname nalazi se i danas u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Jedan s prijevodom na njemački jezik objavljen je već ranije u disertaciji Asima Muftića, *Moschee und Stiftung Ferhad paša's in Banja Luka*, Leipzig, 1941. (dalje: Asim

Muftić, *Moschee und Stiftung Ferhad paša's*). Prijevod na bosanski jezik sačinila je Fazileta Cviko 1985. godine.

³ Dostupno na <http://www.ferhadija.ba/index.php/bs/ferhadija/historija-i-arhitektura-kompleksa>. Pristupljeno: 23. 2. 2015.

Iako o njenom arhitekti nisu nađeni nikakvi pisani podaci, analizirajući njenu strukturu, Džemal Čelić je došao do "nesumnjivog zaključka da je organizator i rukovodilac posla bio dobavljen iz Carigrada, iz Mimar Sinanove škole i da se pritom radilo o nekom od najsposobnijih učenika". (Čelić, 1968)

Andrej Andrejević (1984), uz Gazi Husrev-begovu džamiju u Sarajevu, banjalučku Ferhadiju ubraja u rijedak tip tzv. zavijeli džamija, koje su veoma rijetko podizane na našim prostorima, a podizali su ih samo najveći pokrajinski funkcioneri. Ove džamije imaju višeprostorni koncept u obliku izvrsnog slova T, sa šadrvanom u dvorištu.

Ferhad-paša je ovaj vjerski objekt podigao od dobijenog ratnog plijena, odnosno novca koji je dobio kao otkupninu za Wolfa Auersberga nakon Budačke bitke. Historičar Pečevića o tome kaže: "On ga je (Wolfa Auersberga) oslobodio uz cijenu trideset hiljada zlatnika i sto muslimanskih zarobljenika. S ovim novcem je dao da se sagradi džamija u Banjoj Luci." (Pečevića, 2000)

To potvrđuje i natpis na džamiji, koji je, prema Mehmedu Mujezinoviću, u tri stiha na turskom jeziku isklesan na kamenoj ploči veličine 65x85 cm, koja je bila uzidana nad glavnim ulazom u ovu džamiju. Natpis je bio mjestimično vokaliziran i ukrašen, napisan je lijepim sulus pismom. (Mujezinović, 1953)

Što se tiče ostalih objekata u sklopu Ferhad-pašino vakufa, ističe se i turbe u dvorištu džamije, koje je podigao još dok je živio u Banjoj Luci, planirajući da tu bude ukopan nakon smrti. Ovo turbe također se spominje u vakufnami, kao i dvojica turbedara koji će čuvati i održavati turbe: "Ako se prelazak u drugi život i odlazak Svevišnjem zadesi u Banjoj Luci, neka mu se tu podigne turbe i neka se dvojici dobrih i pobožnih čuvara turbeta, koji znaju učiti Kur'an i koji paze na pravo umrlih, isplate dnevno 4 akče, a za hasure u turbetu neka se daje 30 akči godišnje." (Vakufnama, 1985)

Osim nabrojanih vjerskih objekata, Ferhad-paša je u Banjoj Luci

podigao i brojne privredne objekte. Pored 200 dućana, dao je sagraditi han i karavan-saraj ispred džamije, a određena sredstva je namijenio za izgradnju bezistana i još jednog hana po potrebi. Osim karavan-saraja u Banjoj Luci, za kojeg u svojoj vakufnami određuje da se u budućnosti prekrije olovom, podigao je i još šest hanova: u Livnu, Ravnom, Dobrunu, Sogubini, Kratovu i Svinjaru. Prema Bejtiću, od njegova hana u Dobrunu, oko 1952. godine su se mogli vidjeti temelji kraj željezničke pruge i donjeg mosta na Rzavu, i po ostacima se moglo zaključiti da se radilo o velikoj građevini. (Bejtić, 1953)

To pokazuje da je Ferhad-paša imao izuzetan osjećaj za aktuelne potrebe stanovništva svoga ejaleta, kako u vezi s njihovim obrazovanjem i kulturnim aktivnostima, tako i praktičnim potrebama koje su bile u vezi s njihovim zanatskim i trgovačkim aktivnostima. (Korić, 2015)

U ovom periodu je u Banjoj Luci podignut i Ferhad-pašin imaret. Navedeni imaret bio je u funkciji i sredinom 17. stoljeća, što vidimo iz opisa Evlije Čelebije: "Ferhad-pašin imaret čiju veledušnu sofru i danas besplatno uživaju putnici i namjernici." (Čelebi *prev.* Šabanović, 1954) Osim toga, u vakufnami se spominju i "tri vitla vodence u jednoj zgradi na Vrbasu". U blizini džamije, Ferhad-paša je sagradio i jedan hamam. U vakufnami je, između ostalog, odredio da se od viškova njegova vakufa vremenom proširi ovaj hamam u dvostruki.⁴ Ne zna se je li ova odredba ikada ostvarena. Hamam je imao svoj vodovod (Vakufnama, 1985) koji je Ferhad-paša Sokolović izgradio 1579. godine tako što je glinenim cijevima proveo vodu iz vrela Bejbunara, iz kojeg je opskrbljivan i šadrvan pred Ferhadijom i služio je sve do izgradnje modernog vodovoda (1907/8). (Kreševljaković, 1991)

Pored toga, u Ferhad-pašino doba je izvršena i popravka dvaju

⁴ Dvostruki/čifte hamam – jedna zgrada hamama s odijeljenim prostorijama za muškarce i žene, građenim simetrično, s posebnim ulazima.

već postojećih puteva, postavljanjem kaldrme. (Vakufnama, 1985) Vakufnamom je predviđeno i plaćanje onome "ko bude održavao sat na sahat-kuli".⁵

Od objekata koji se, uslovno, mogu nazvati vojno-administrativni, u vakufnami se spominju dvor i tophana. (Vakufnama, 1985)

Kako smo već rekli, i u samoj Banjoj Luci je postojala radionica za izradu topova i topovske municije. Ona se pod nazivom *tophana* spominje u Ferhad-pašinoj vakufnami. (Vakufnama, 1985) Prema Enesu Pelidiji (2003) ova radionica je prestala s radom još za vrijeme Bečkog rata 1683. godine, u vrijeme kada je njen nadzornik bio Ferhad-pašin potomak Mustafa-beg. Nakon toga, njegovom sinu, kapetanu banjalučke kapetanije Mehmedu, 1735. godine, šalje se pismo s naredbom da se u Banjoj Luci što prije otvori velika radionica u kojoj će se praviti topovske kugle.

Ferhad-paša je podigao novu tvrđavu u Banjoj Luci, današnji Kastel, te cijeli niz drugih objekata oko Kastela. Time je udario jače temelje novom dijelu naselja nizvodno od starijeg Gornjeg Šehera. (Korić, 2006)

Banjalučka tvrđava Kastel nalazi se na južnom uglu rijeka Crkvine i Vrbase, te je zaštićena vodenim opkopom i sa svoje zapadne i južne strane. Osim toga, opasana je zidovima visine šest do osam metara, debljine dva metra. Još od ranije su vojni stratezi vodili računa da se tvrđava može naći u teškom stanju, pa su je jednim mostom povezali s desnom obalom Vrbase. Posebno se pokazalo ispravnim da je podignuta na relativno velikom prostoru. Tako je u njenoj unutrašnjosti bez problema u 18. stoljeću moglo boraviti blizu 5.000 ljudi. (Pelidija, 2003)

Nedaleko od Ferhad-pašino mosta, u Vrbas se ulijeva potok Crkvina. Budući da su obale ovog potoka bile gusto naseljene, na njemu je bilo više mostića, među kojima i jedan kameni,

⁵ Sahat-kula je podignuta prije pisanja vakufname, jer se vakufnamom predviđaju sredstva za plaću onoga ko bude popravljao sat.

nedaleko od ušća, koji je sagradio Ferhad-paša Sokolović i koji se spominje u njegovoj vakufnami.

Natpis o obnovi mosta iz 1614. godine sačuvan je u Kadićevoj *Hronici* kao "tarih sa mosta kojeg je obnovio Husein-beg, Gazi Ferhad-pašić u šeheru Banjoj Luci", a spjevao ga je pjesnik Deruni. (Čelić i dr., 1996)

Pored toga, u vakufnami se još spominju i skladište za žito i namirnice s desne strane hana; vakufski magacini; skladište za drva, te hambar za žito u blizini mekteba.

U vakufnami su navedeni i zahtjevi koje zgrade treba popraviti, povećati ili izgraditi iz prihoda vakufa. Tako se kaže da je potrebno udvostručiti hamam, odnosno dodati mu ženski dio, zatim popraviti oslonce mosta, pokriti karavan-saraj olovom, izgraditi medresu, imaret i tekiju, jedan bezistan i još jedan han.

Vakufnamom su određene obaveze vjerskih službenika, posebno hatiba "koji treba da je zaogrnut plaštom blagosti, ukrašen nakitom znanja, dobar poznavalac učenja Kur'ana, koji treba da je izvor znanja, vrlo sposoban, lijepih moralnih osobina, koji treba da je ugledan i koji zaslužuje pohvalu, čije riječi i djela treba da budu usklađeni sa časnim Šerijatom..." (Vakufnama, 1985), imama "koji treba da zna pravila ispravnog učenja Kur'ana, koji treba da ustraje u vršenju Poslanikovog sunneta, svijetom poznat po iskrenosti i čestitosti" (Vakufnama, 1985) i mujezina, što je slično i s obavezama vjerskih službenika u Gazi Husrevbegovoj džamiji u Sarajevu. Dakle, Ferhad-paša Sokolović je u potpunosti bio inspiriran vakufom Gazi Husrevbega u Sarajevu.

4. Zaključak

Ferhad-paša Sokolović (1530–1590), Bošnjak, bosanski sandžak-beg, prvi beglerbeg Bosanskog ejaleta, strateg, diplomata, vojskovođa, vakif, najznačajnija je ličnost za Banju Luku. Banja Luka tada postaje centar ovog dijela Bosne, što je bitna odrednica da upravo ovaj administrativni moment sjedišta Bosanskog ejaleta Banju Luku urbano, privredno i kulturno određuje. Dakle, pored Ferhadije i kompleksa, po uzusima na vakuf Gazi Husrevbega u Sarajevu, Ferhad-paša gradi više od 216 javnih objekata (sahat-kula, 200 dućana, karavan-saraj, bezistan, hamam za muškarce i hamam za žene, han, imaret, mlinovi, vodovod, kanalizacija, putevi, mostovi, dvor, tophana, vakufski magacin, skladište za drva, hambar za žito i Kastel – banjalučka tvrđava).

Ferhad-pašin položaj, vizija i djelo Banju Luku čine centrom ovog dijela Bosne. Kasnije Banja Luka i muslimani u njoj bivaju najznačajniji faktor svih dešavanja.

Njegov vakuf, pored vjerskih, Banjoj Luci je pružao kulturna, privredna i socijalna dobra. Odredbe njegove vakufname su se u potpunosti poštovale, tako da su službenici i uprave bili, prije svega, dosljedni u provođenju odredbi, što nam potvrđuje činjenica da su poslije smrti Ferhad-paše Sokolovića ispoštovane odredbe o podizanju dobara iz viška prihoda. Uprava vakufa je u potpunosti funkcionisala na način tradicionalnog upravljanja u smislu administrativnog uređenja, što podrazumijeva da upravu čine mutevelija – upravitelj, nazir – nadglednik i kadija – sudija.

Shodno popisu vakufskih nekretnina ovog vakufa dostupnih u arhivima, pratio sam tragove do prvog popisa koji je urađen za vrijeme Austro-Ugarske i ono što se pokazalo kao posljedica jeste da je najviše uzurpirano i oteto imovine po raznim osnovama u periodu između dvaju svjetskih ratova, a kasnije nacionalizacijom. Moramo primijetiti, pored svih planski uperenih sistemsko-režiranih procesa na diskreditaciji vakufskog potencijala općenito, uprava Ferhad-pašinog vakufa je dobrim dijelom pozitivno odgovorila na ove procese, jer je nadomjestila vakufsku masu dodatnim naporima i posebnim aktivnostima. Tako da danas i ubuduće vakuf, koji raspolaže ogromnim kapacitetima čiji je osnivač Ferhad-paša Sokolović, s pravom, zaslužuje otklanjanje svih administrativno-pravnih tereta koji leže na vakufskim nekretninama. Ovaj vakuf zaslužuje da posluje prema poznatim uzusima savremenog poslovanja vakufa. Moramo priznati da se i danas radi atrakcije vakufskog potencijala, prije svih, ovog i ostalih vakufa u Banjoj Luci treba iznaći povoljnije rješenje kako bi se isti na koncu priveo namjeni. Ovim ne smijemo zanemariti ulogu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i njenih organa u postatnom periodu koji su iznijeli generacijski projekt obnove porušene Ferhadije džamije.

Dakle, primarno Ferhad-pašin vakuf bi trebalo organizirati kao zasebnu organizacionu jedinicu u cilju osnaženja i vraćanja značaja ovog vakufa da bi on danas imao značajniju društvenu ulogu kako za Islamsku zajednicu tako i za Banjalučane.

Literatura

"Vakufnama Ferhad-paše Sokolovića" (1985), prevela: Fazileta Cviko, u: *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)* MONUMENTA TURCICA HISTORIAM SLAVORUM MERIDIONALIUM

ILLUSSTRANTIA, Tomus quintus, Serija III, Vakufname, Knjiga 1, Sarajevo: Orijentalni institut
Alajbegović Pečevića, I. (2000), *Historija 1*, Sarajevo: El-Kalem i Orijentalni institut

Andrejević, A. (1984), *Islamska monumentalna umjetnost XVI stoljeća u Jugoslaviji*, Beograd
Bejtović, A. (1953), "Banjaluka pod turskom vladavinom", *Naše starine I*, Sarajevo
Čelebi, E. (1954), *Putopis – odlomci o*

- jugoslavenskim zemljama*, I, preveo: Hazim Šabanović, Sarajevo
- Čelić, Dž. (1968), *Ferhadija u Banjaluci*, Sarajevo: Društvo konzervatora BiH
- Dobrača, K. (1967), "Vakufname u Gazi Husrev-begovoj biblioteci", *Anali GHB IV*, Sarajevo: GHB
- Fajić, Z. (1983), "Originali i prepisi vakufnama sačuvanih do danas", *Anali GHB, Knjiga IX- X*, Sarajevo: GHB
- Handžić, A. (1994), "O značaju putova za razvitak gradskih naselja u Bosni U XVI i XVII stoljeću" *Studije o Bosni: historijski prilozi iz osmansko-turskog perioda*, Istanbul
- Korić, E. (2007), "Fortifikacijski kompleks Banje Luke u XVI stoljeću", *POF 56/2006.*, Sarajevo
- Korić, E. (2015), *Životni put prvog beglerbega Bosne: Ferhad-paša Sokolović (1530–1590)*, Sarajevo: Orijentalni institut
- Kreševljaković, H. (1991), "Banje u Bosni i Hercegovini (1462–1916)" *Izabrana djela III (Banje, vodovodi, hanovi i karavansaraji)*, Sarajevo: Veselin Masleša,
- Muftić, A. (1941), *Moschee und stiftung Ferhad Paša's in Banja Luka*. Inaugural-Dissertation genehmigt von der philologisch-historischen Abteilung der Philosophischen Fakultät der Universität Leipzig, Leipzig
- Mujezinović, M. (1953), "Turski natpisi XVI vijeka iz nekoliko mjesta BiH", *POF III–IV*, 1952–53, Sarajevo
- Pelidija, E. (1991), "Život i djelo Ferhad-paše Sokolovića", *Glasnik Rijaset*, br. 6. Sarajevo
- Pelidija, E. (2003), *Banjalučki boj iz 1737.*, Sarajevo: El-Kalem
- Šabanović, H. (1982), *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Sarajevo: Svjetlost
- Škapur, H. (1967), "Ferhat-paša Sokolović i njegove zadužbine" *Glasnik vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, broj 1–2, Sarajevo

Internet izvori:

<http://www.ferhadija.ba/index.php/bs/ferhadija/historija-i-arhitektura-kompleksa>

الموجز

فرهاد باشا سوكولوفيتش (١٥٣٠-١٥٩١ م) وأوقافه

محي الدين سباهيتش

يعتبر فرهاد باشا سوكولوفيتش مؤسس مدينة بانيلوكا وأول من ضرب أساسات نموها العمراني. كانت بانيلوكا في عهده مركز إيالة البوسنة، وقد أنشأ فيها الأوقاف والمباني بما فيها مسجد فرهاد باشا، وكان أول من أقام المؤسسات التعليمية والثقافية والاجتماعية في بانيا لوكا. تعتبر حجة وقف فرهاد باشا بمثابة شهادة الميلاد لمدينة بانيلوكا، حيث نجد فيها بيانات عن تواريخ بناء مسجد فرهاد باشا الباهر الجمال وبرج الساعة والمباني التعليمية والثقافية والاجتماعية وأول الطرق الحديثة فيها. وقد استخدمنا لإعداد هذا العمل تحليل المحتوى تقنيةً بحثية لجمع البيانات من مصادر ثانوية: كالكتب والمجلات والصحف والإذاعة والتلفاز ونحوها. وقد تعرضنا بتحليل المحتوى للمصادر الأولية التي تتحدث عن أوقاف فرهاد باشا في بانيلوكا والمادة الأرشيفية الموجودة في الوثائق ومصادر البيانات المرئية والسمعية وكذلك السمعية المرئية. الكلمات الرئيسية: الوقف، حجة الوقف، فرهاد باشا سوكولوفيتش، بانيلوكا.

Summary

FERHAD-PASHA SOKOLOVIĆ (1530–1590) AND HIS WAKF

By Muhedin Spahić

Ferhad-pasha Sokolović is known as the founder of the city of Banja Luka and he was the one who laid the foundations for its urban development. He, Ferhad-pasha Sokolović, as a benefactor, besides his *waqf* (endowment) comprising of the Ferhadiya mosque and the adjacent construction complex, also established the first educational, cultural and social institutions in Banja Luka, the seat of Bosnian Eyalet at the time. Ferhad-pasha's *waqf-nama* thus represents the birth certificate of the city of Banja Luka and it is a testimony of the time when wonderful Ferhadiya mosque, *sabat kula* (clock tower) and other structures of educational, cultural and social institutions as well as the first modern roads were constructed in Banja Luka. For the purpose of writing this article an analysis of the content was used as a research technique of collecting data from the secondary sources: books, magazines, newspapers, radio, television etc. The subject of our text analysis were also primary sources about Ferhad-pasha's waqf in Banja Luka, i.e. archival material contained in documents, visual, audio and audio-visual data.

Key words: waqf, waqf-nama, Ferhad-pasha Sokolović, Banja Luka